

УКД: 621.397.13:341.485(477)«1990/2010»
DOI: 10.31651/2413-8142-2022-27-Malyovana

Olga Malyovana

postgraduate student of the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8181-349X>
e-mail: malolya@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Malyovana, O. (2022). The tragedy of the Holodomor-genocide: television content of Ukraine in the 1990s and 2010s. *Український селянин*. [Ukrainian peasant], 27, 48-53. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Malyovana

THE TRAGEDY OF THE HOLODOMOR-GENOCIDE: TELEVISION CONTENT OF UKRAINE IN THE 1990s AND 2010s.

Abstract. Purpose. The purpose of the research is an attempt to expose the television content in Ukraine in the 1990s and 2010s, the ways it presented the events and evaluations of the Holodomor genocide tragedy of 1932–1933.

Scientific novelty. In the article, for the first time in Ukrainian historiography, various aspects of coverage of the Holodomor topic in the mass media in the period after 1991 were investigated. The main attention was paid to television, which had its own notable features. First of all, these are waves of etheric activity that changed with the state of amorphy, and vice versa. Such dynamics were determined by the perturbations of the country's political leadership and its, so to speak, «personal vision» of history. And the speculative use of the Holodomor theme for political purposes. Sometimes it had a positive effect, as at the times of third president V. Yushchenko.

Conclusion. It has been evidenced that during the «orange rule», there was a rise in an unprecedented public awareness of the crimes of the Bolshevik dictatorship. Against that background, the reestablishment of the historical memory of the present Ukrainians was obvious. Synchronously, the formation of a request for in-depth knowledge of this historical period was observed. In general, it was a constructive state policy aimed at promoting the development of civil society in Ukraine. The author proposed a working hypothesis that the processes then became irreversible. Even with the change in the attitude of the next political leadership of the country during the presidency of V. Yanukovich toward the Holodomor, a critical mass of the civil society still remained.

Having involved information sources, some of which were first introduced into scientific circulation, the author offers a wide range of views, interpretations, and impressions of the television content. If desired, they can be classified according to certain criteria, in particular, divided into pro-Russian and pro-European (i.e., democratic). The former conditionally reflect the historical memory of the executioners, therefore the «creators» of the Holodomor genocide, the latter represent their victims. At the same time, the historical memory presented in the media, namely, television, of Ukraine in the 1990s and 2010s was significantly influenced by the momentary political situation.

Key words: genocide, television, broadcasting, content, information, communication, civil society.

Ольга Мальована

аспірантка кафедри історії України,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8181-349X>
e-mail: malolya@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Мальована О. Трагедія Голодомору-геноциду: телевізійний контент України 1990–2010-х рр. *Український селянин*. 2022. Вип. 27. С. 48-53. doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Malyovana

ТРАГЕДІЯ ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ: ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ КОНТЕНТ УКРАЇНИ 1990–2010-Х РР.

Анотація. Мета розвідки полягає у тому, щоб з'ясувати телевізійний контент України 1990–2010-х рр., як він репрезентував події та оцінки трагедії Голодомору-геноциду 1932–1933 рр.

Наукова новизна. У статті вперше в українській історіографії досліджено різні аспекти висвітлення теми Голодомору в мас-медіа в період після 1991 р. Основну увагу звернено на телебачення, яке мало свої помітні особливості. Передусім, це хвилі ефірної активності, які змінювалися станом аморфності, й навпаки. Така динаміка була зумовлена пертурбаціями політичного керівництва країни та його, так би мовити, «персональним баченням» історії. А це спекулятивним використанням теми Голодомору в політичних цілях. Інколи це давало позитивний ефект, як за третього президента В. Ющенка.

Висновки. Спираючись на аналіз телевізійного контенту України зазначеного періоду, наукової літератури з теми Голодомору-геноциду, керуючись власним професійним досвідом висвітлення зазначеної теми у ЗМІ та досвідом інших журналістів, авторка доводить, що в період «помаранчевої влади» відбувалося небажане раніше інформування суспільства про злочини більшовицької диктатури, на цьому тлі – повернення теперішнім українцям їхньої ж історичної пам'яті, синхронно – формування запиту на поглиблене знання цієї сторінки історії. Загалом, це була конструктивна державна політика, спрямована на розвиток громадянського суспільства в Україні. Є підстави пропонувати робочу гіпотезу про те, що ці процеси набули тоді незворотного характеру, оскільки навіть за умови зміни ставлення чергового політичного керівництва країни до теми Голодомору (за президентства В. Януковича) надалі вже зберігалася критична маса визначених раніше перемін.

Ключові слова: геноцид, телебачення, ефір, контент, інформація, комунікація, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Серед варварських злочинів, учинених більшовиками проти українського народу, своєю особливою жорстокістю та жахливими масштабами позначений Голодомор 1932 – 1933 рр. Він був скоєний сталінським компартійним керівництвом СРСР, аби упокорити українців, остаточно ліквідувати спротив тоталітарному режиму, а також унеможливити і тоді, і згодом будь-які спроби вибороти незалежну від Москви національну державу.

Тривале існування режиму спричинило відповідну до його пріоритетів історичну пам'ять. Власне тому доречно нагадати деякі історичні факти, що дасть змогу краще збагнути її сутність і прояви вже в період державної незалежності України. Отже, 30 грудня 1922 р. було створено СРСР, до складу якого (формально на правах «суб'єкта федерації») ввійшла й так звана «Українська Соціалістична Радянська Республіка». Попри декларативне рівноправ'я УСРР та інших республік, Україною фактично управляв Кремль. Проте й у цей період українська державна традиція, як зауважує чимало дослідників, зберегалася. Навіть розмістивши в Україні шість армій (більше мільйона червоноармійців), більшовики дуже гостро це відчували. Культурна самобутність, відповідна їй самоідентичність та прагнення до індивідуальної свободи були перманентною перешкодою для існування СРСР у форматі, який йому визначило московське керівництво; по суті загроза існуванню «союзної держави» існувала постійно. Відчуваючи це, тоталітарний режим вдався до політики тиску на багатомільйонне українське селянство. Спочатку хлібозаготівельними кампаніями, потім «суцільною» колективізацією. Така політика викликала передбачуваний опір людей. Історики зафіксували близько 4 тис. масових виступів проти «прогресуючого» оподаткування, власне колективізації, якій, по суті, судилося стати черговим пограбуванням і насильством над українцями. Весною й літом 1932 р. селяни голодували, десятками тисяч помирали від недоїдання. Але владу це не зупинило: для збереження колгоспів і масового вилучення зерна вже нового врожаю 7 серпня 1932 р. сталінський режим ухвалив репресивну постанову, яка в народі отримала назву «закон про п'ять колосків». Наступним стало рішення про встановлення натуральних штрафів – права держави забирати в селян не лише зерно, а й інші продукти харчування та майно, яке можна було продати, або обміняти на їжу. Такої жорстокості не було зафіксовано в жодній республіці СРСР, крім України. До того ж, лише селянам України (та Кубані) було заборонено виїжджати до міст чи, скажімо, до Росії та Білорусі, де масового голоду не спостерігалось. Й. Сталін, який вважав селян основою українського руху, завдавав удару саме по них, як носіях етнічних традицій, культури, мови.

Трагедія Голодомору-геноциду виявилася особливо цинічною в інформаційно-пропагандистській сфері. Тоді, коли смертність в Україні набула катастрофічних масштабів (весна 1933 р.) і щодоби помирало 25–28 тис. осіб, сталінський режим оголосив голод в Україні «вигаданим явищем». Він відмовився від допомоги, яку пропонували неуряд-

дові світові організації та Міжнародний Червоний Хрест. Ба більше, зумів перекопати міжнародну спільноту «не бачити» масового вбивства українців. Усе це зумовило жахливу смерть мільйонів людей, також – викривлену історичну пам'ять і «мовчання громадськості», яке тривало кілька поколінь.

За часів державної незалежності України важливим державним актом щодо встановлення історичної справедливості став Указ президента Л. Кучми від 26 листопада 1998 р. «Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій». Його було визначено, як кожна четверга субота листопада. У травні 2003 р. Верховна Рада України в офіційному зверненні визнала Голодомор 1932 – 1933 рр. «національною трагедією українського народу». Водночас, Генеральна Асамблея ООН того ж року поширила заяву, в якій погодилася з таким формулюванням. Надалі факт геноциду проти українців, влаштований сталінським режимом, був офіційно визнаний урядами 11 країн.

Здавалося б, ситуація прояснилася, однак не вирішення багатьох питань політичного, юридичного, організаційного, виховного характеру продовжило вік «сумнівів і невизначеності». Тож, попри ухвалення в 2006 р. закону «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», прийняття 13 січня 2010 р. Апеляційним судом м. Києва постанови щодо кримінального провадження за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 рр., дискусія з приводу визнання Голодомору злочином геноциду тривала й надалі. На нашу думку, вона засвідчила факт відображення присутності в сучасній історичній науці та громадській думці «залишків» парадигми мислення комуністичної доби. Своєю чергою, ці «залишки» підживлювалися запитом на «загравання» з проросійськи налаштованими громадянами України. Зрештою, позиція, мовляв, «на неозорих просторах країни Рад гинули не лише українці, відтак, немає підстав наголошувати на геноцидному характері голоду в Україні», виявилася нічим іншим, як російською версією інтерпретації подій чи не найтрагічнішої сторінки історії України, котра була штучно спланована й проведена тоталітарним режимом з центром у Кремлі проти українців.

Зрозуміло, що така постановка питання ігнорує національний вимір українського Голодомору, на який ще в 1953 р. вказав американський юрист Рафаель Лемкін – автор терміну і розробник поняття «геноцид». Виступаючи в Нью-Йорку під час вшанування пам'яті 20-ї річниці Голодомору 1932–1933 рр., він назвав умисне вбивство мільйонів українських селян голодом, до, під час і після якого відбувалося систематичне знищення української інтелігенції, «радянським геноцидом в Україні». Усі ці обставини спонукають нас предметніше поглянути на проблему трагедії Голодомору-геноциду українців у телевізійному контенті перших десятиліть новітньої України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію проблеми доречно розділити на дві умовні групи. До першої віднесемо праці дослідників, які в останні десятиліття істотно поглибили знання про геноцидний характер Голодомору. До таких авторів належить Р. Конквест (з його фунда-

ментальною працею «Жнива скорботи» (1986)), також комісія Конгресу США з українського голоду (1988), функції виконавчого директора якої виконував Дж. Мейс, інші авторитетні дослідники – А. Безансон, Н. Дейвіс, А. Граціозі, С. Куртуа, Т. Снайдер. Е. Епплбом, С. Роузфілд.

З відновленням у 1991 р. державної незалежності України розпочалося поглиблене вивчення теми Голодомору українськими вченими. Доробок таких дослідників, як В. Васильєв, О. Веселова, С. Кульчицький, В. Марочко, Ю. Мицик, Р. Пиріг, В. Сергійчук, С. Шагаліна, Ю. Шаповал, С. Плохій і десятків інших колег став надійним підґрунтям кваліфікації Голодомору 1932–1933 рр. в Україні злочинем геноциду. Серед великої кількості студій Голодомору більшість як в Україні, так і поза її межами здійснена представниками історичної науки з використанням притаманних їй методологічних прийомів. Водночас, специфіка злочину геноциду, як особливого міжнародного злочину, вочевидь, зумовлює потребу правової оцінки Голодомору в контексті Конвенції ООН 1948 р. «Про запобігання злочину геноциду й покарання за нього з застосуванням методів юридичної науки та практики»¹.

До другої історіографічної групи варто віднести праці, які присвячені власне телевізійному контенту трагедії Голодомору-геноциду останніх трьох десятиліть в Україні. Тут авторка статті претендує на певну піонерську роль, оскільки таких тематичних публікацій їй виявилось не вдалося.

Мета дослідження полягає в спробі з'ясувати телевізійний контент України 1990–2010-х рр., як він репрезентував події та оцінки трагедії Голодомору-геноциду 1932–1933 рр.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з констатації факту великого («вселенського») злочину, який учинив більшовицький режим проти українського народу в ХХ ст. Навіть, якщо розглядати масове мордування мільйонів селян штучно організованим голодом поза, так би мовити, «національним контекстом», такі дії все ж підпадають під міжнародний осуд, адже в тому ж таки міжнародному праві є, крім геноциду, категорія кримінальних злочинів проти людяності, серед яких виокремлено злочин «винищення». У цьому разі йдеться про свідоме, широкомасштабне, або систематичне вбивство великої кількості цивільного населення, зокрема, й за рахунок позбавлення його доступу до продуктів харчування та медичної допомоги.

І ще один факт, але вже з нашого сьогоднішнього дня. 7 грудня 2016 р. Верховна Рада України ухвалила постанову «Про звернення до демократичних держав світу щодо визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні злочинем Геноциду українського народу». За неї проголосували 233 народних депутати. І варто зауважити, що на той час до таких кроків Україна вдалася не вперше. Загалом же, станом на грудень

2016 р. Голодомор визнали геноцидом понад 20 країн світу. Назагал, це чимало, хоча вести мову про загальносвітове визнання ще зарано. Для прориву в цьому питанні, на наш погляд, потрібно змінити або «суттєво відкоригувати супровід» проблеми, бо той, що був і лишається, свої можливості, вочевидь, вичерпав².

Очевидно, що мова йде про інформаційний супровід теми Голодомору в самій Україні. Для прикладу зважмо на такий контент: 26 листопада 2016 р., у День пам'яті жертв Голодоморів, о 16.00 почалася «хвилина мовчання». У цей же час на телеканалі «Інтер» лунала бадьора пісня «День у нас полгода, ночь у нас полгода...» (в стрічці «Два капітани» – радянського телефільму про 1920–1940-і рр., з ушлявленням більшовицької мілітарної могутності). На ще одному «центральному» каналі «1+1» – також «веселенька» художня стрічка³. Отже, у День пам'яті жертв Голодоморів загальнонаціональні канали обмежувалися лише тим, що не транслювали відвертої веселості. Вочевидь, якщо йдеться про національну трагедію, що забрала життя мільйонів українців, то на тлі постійних закликів до світової спільноти визнати її геноцидом, сама Україна, її громадянське суспільство, ЗМІ мали б демонструвати єдність радикально іншого порядку. По-перше, солідарність із чинною владою, яка ухвалила відповідні рішення й визначила сам алгоритм єднання всієї спільноти. По-друге, у День пам'яті жертв Голодоморів люди мали б перейматися усвідомленням змісту трагедії, а не просто дотримуватися певного церемоніалу за формою (ритуалом), та й то лише тому, що цього «чомусь» вимагала Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення.

І вже зовсім нічого додати про загальнонаціональну хвилину мовчання, що її загальнонаціональні телеканали мали б дотримуватися в обов'язковому порядку. Однак, цього не було. Причини, як нам здається, зрозумілі й очевидні. Інформаційний і, зокрема, телевізійний супровід теми голодоморів в Україні й надалі перебував у фарватері наведених вище російських наративів, що не мали нічого спільного з наукою. Що ж до цинічної позиції телеканалів «Інтер», «1+1», то вона навряд чи могла бути інакшою⁴. По-перше, на той час «Інтер» лишався проросійським інформаційно-розважальним телеканалом, власником якого протягом 2006–2021 рр. був одіозний Д. Фірташ – прокремлівський олігарх, котрий лише з червня 2021 р. потрапив під санкції, запроваджені проти нього Радою Національної безпеки і оборони України. А ще з 2013 р. і дотепер серед власників каналу – не менш небажаний С. Львовичкін – такий же прокремлівський політик, що входив до лав ОПЗЖ (аж до її заборони після російського вторгнення 24 лютого 2022 р.). До речі, тільки з початком повномасштабної війни Росії проти України Верховна Рада України ухвалила,

¹ Антонович М. Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом. Київ : Вид. дім «Кисво-Могилянська академія». 2013. 360 с.

² Бахтєв Б. Тема Голодомору : вийти з фарватеру російської пропаганди. 2016. URL://detector.media/infospace/article/121649/2016-12-21-tema-golodomoru-vyyti-z-farvateru-rosiyskoi-propogandy/

³ Ibid.

⁴ Історія Голодомору. 2022. URL: https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/; Бондар В. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990–2000-х рр.: основні тенденції. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2013. №23. С. 377–400.

а Президент України В. Зеленський підписав закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність». Він по суті передбачає кримінальну відповідальність за співпрацю з країною-агресором. Утім, відсутність його в попередні роки негативно вплинула на інформаційну політику України щодо формування історичної пам'яті громадян. Та й ухвалення згаданого нормативно-правового акту зумовлене, зрозуміло, жахиттями відкритої й повномасштабної російської агресії, тобто боротьбою вже з наслідками. Для формування ж національної ідеї, в основі якої – усвідомлення повноти трагізму таких сторінок історії, які були пов'язані зі знищенням українства тоталітарною системою, важливо було б з'ясувати причини, передумови, небезпеки нових ризиків.

Загалом же протягом 1990–2010-х рр. інформаційна політика в царині формування історичної пам'яті проводилася, можна сказати, послідовно, хоча й позначалася аморфністю, амбівалентністю, мала досить виражений кон'юнктурний характер. Їй притаманні були компроміси заради партійно-кланової консолідації суспільної думки, а ще задля поступок між послідовниками постсовєтського та державницького наративів. Політичні лідери країни намагалися не стільки формувати історичну свідомість громадян, скільки пристосувати державну політику до все тих же ситуативних обставин, які прагнули перетворити на стратегію власного перебування при владі. Ця позиція, певною мірою, давала змогу зберігати громадянський спокій, проте переводила спірні проблеми історичної тематики в латентний стан, не розв'язувала назрілі питання та на свій лад консервувала комуністичні традиції.

Своєрідним винятком стала активізація державної історичної політики в 2005–2010 рр., тобто за часів президентства В. Ющенка. І хоча науковці зауважують, що саме в той час інтенсифікувалося використання історії в політичних цілях, важливим став сам факт поширення відповідної інформації в суспільстві. Особливе місце в інформаційній політиці президента В. Ющенка посіло створення комісій і дослідницьких груп для збору інформації про сталінські репресії. Складовою історичної політики була робота Служби Безпеки України щодо розсекречення та оприлюднення архівних і усно-історичних матеріалів, які висвітлювали діяльність комуністичних каральних органів, усієї репресивної системи. На основі даних Галузевого державного архіву СБУ було підготовлено низку телепередач – цикл документальних фільмів «Гриф секретності знято». Зважаючи на їхню тематику, можна стверджувати, що найактивнішою частиною історичної політики Ющенка стала кампанія з визнання Го-

лодомору 1932–1933 рр. «геноцидом проти українського народу»⁵.

Політика В. Ющенка, його «команди», копітка й довготривала діяльність громадськості дали свої результати. Як невдовзі відзначить А. Граціозі, Україна почала «повертати собі свою історію в усій повноті», і вихідною точкою тут став Голодомор. Італійський дослідник висловив сподівання, що «українське суспільство вибудує на основі правди, врівноваженості й справедливості таку пам'ять, яка допоможе йому зцілити давні рани й швидше простуватися до кращого майбутнього»⁶.

Отже, саме за президентства В. Ющенка активізувалося висвітлення теми Голодомору, причому не лише в ЗМІ, а й літературі, науці, публіцистиці, кінематографі. За сприятливої державної політики у сфері національної пам'яті практично в усіх регіонах України тоді провели серйозну роботу з документування свідчень очевидців Голодомору (чи їхніх дітей-онуків), оприлюднили архівні дані, які десятиліттями були засекречені. У результаті в різних областях побачили світ місцеві видання з документальними свідченнями трагедії. Зокрема, у Черкаській області з'явилася «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–33 років в Україні. Черкаська область (2008 р.)»⁷. Вона вийшла у 2-х частинах. Безпосередню участь у її створенні й упорядкуванні взяли черкаські науковці, краєзнавці, журналісти, посадовці, видавці, зокрема П. Гаман, А. Чабан, Е. Левицька, А. Барчук, В. Гвоздик, П. Жук, Т. Клименко, В. Масненко, М. Негода, В. Пахаренко та ін. Левову частину видання склали списки прізвищ жителів теперішньої Черкаської області, які загинули голодною смертю в 1932–1933 рр., також – спогади очевидців, багато світлин, копій документів, які раніше зберігалися в архівах. Черкаський регіональний том став частиною Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932/1933 рр. в Україні й він побачив світ за організаційної підтримки Черкаської ОДА, очолюваної О. Черевком. Варто також згадати книгу «Голодомор 1932–1933 на Черкащині: книга пам'яті в документах та спогадах (2007)»⁸. Це видання стало унікальним збірником свідчень очевидців голоду, копій документів тодішньої місцевої влади.

Прикметно, що на українському телебаченні тема Голодомору, особливо, до 75-х трагічних роковин подій, була висвітлена досить масштабно. Це стосувалося як центральних, так і регіональних телеканалів. Глядач міг переконатися в цьому завдяки численним інформаційним сюжетам, авторським програмам, прямим трансляціям жалобних заходів, пік яких припав на листопад 2008 р. Кульмінацією стало масове зібрання людей на Михайлівській площі в Києві, на якому з промовою виступив В. Ющенко (її трансливали «5 канал» та ін.)⁹. Аналогічні

5 Бондар В. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990–2000-х рр.: основні тенденції. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2013. №23. С. 377–400.

6 Ibid.

7 Левицька Е., Захарченко В., Жук П., Клименко Т., Рубцова В., Титаренко, О. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Черкаська область. (Ч. 1). Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. 1200 с.

8 Жук П., Захарченко В., Калиновська Т., Клименко Т., Барчук А., Гвоздик В., Яворський І., Солодар О., Мазуренко О. Голодомор 1932–1933 на Черкащині. Книга пам'яті в документах та спогадах. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. 2007. 484 с.

9 Промова В. Ющенка з нагоди 75-х роковин Голодомору. URL: <https://youtube.com/watch?v=TiSqeqsbaC8&feature=share>

заходи до Дня пам'яті жертв Голодомору пройшли того дня і в регіонах, зокрема на Театральній площі в Черкасах. Авторка цих рядків мала нагоду тоді працювати на місцевому телеканалі «Антенa-плюс» і у своїй авторській програмі «Реальний погляд» висвітлювала як саму подію, так і її історичний аспект, передусім щодо значення події з погляду збереження історичної пам'яті. На жаль, на той час ще не була поширеною практика «архівування» телевізійного контенту в мережі Youtube, тому переглянути програму у мережі Internet зараз неможливо. Значну кількість оригінальних архівних кадрів того періоду втрачено.

Набагато щедріше висвітлено 85-і роковини Голодомору як у самих ЗМІ, так і в архівних сюжетах, авторських програмах, тематичних відеороліках Українського інституту національної пам'яті. Вони вже встигли стати одним із різновидів соціальної реклами, таких як «Запали свічку пам'яті», «Ти приніс мені яблуко?». Чому так трапилося – на те є кілька причин. По-перше, 85-і роковини Голодомору припали на листопад 2018 р. У цей час тривала російсько-українська війна на Донбасі, що отримала офіційну назву «Операція об'єднаних сил». За таких умов тема повернення історичної пам'яті й боротьби за власну, не спалювану «марксистсько-ленінською» історіографією, історію знову набула важливого значення. По-друге, на важливості «українського курсу» в усіх сферах життя раз по раз наголошував тодішній Президент України П. Порошенко. По-третє, соціальні мережі, як засіб комунікації, набули відчутного поширення, а відтак багато мас-медіа, зокрема телеканалів, почали поширювати свій телевізійний контент ще й у мережі Internet.

Попри такий «прогрес», звертає на себе увагу не завжди професійний підхід у висвітленні цієї значущої теми самими журналістами, ведучими програм. Приміром, до річниці Голодомору 2019 р. практично всі філії UA.Суспільне, яке по суті стало відголоском колишньої Національної телекомпанії України, підготували радіо- й телепрограми, присвячені тематичі Голодомору (наприклад, програма «Тема дня» на UA.Суспільне в різних регіонах: на Житомирщині, Буковині, Вінниччині, Волині, Дніпропетровщині, Запоріжжі, Закарпатті, Львівщині, Миколаївщині, Полтавщині та ін.)¹⁰. Проте, в подачі цієї теми важливою була не лише форма, а й зміст. Оскільки Україна тривалий час жила в умовах інформаційної війни, то важливо було, аби ЗМІ виконували не тільки функцію інформування, критики і соціального контролю, а й функцію пропагування національних інтересів, та ще й в оригінальній подачі, яка мала б зацікавувати пересічного телеглядача. З цим аспектом в українських ЗМІ лишалися проблеми, на які варто було реагувати медіаменеджерам UA.Суспільне. На тлі загальної компетентності гостей згаданої програми звертала увагу невідготовленість деяких ведучих. Так, ефір програми «Тема дня» на UA.Полтава, де гостею ефіру була

кандидатка історичних наук Т. Жалій, перетворився на практично 20-хвилинний монолог науковиці, яка сама піднімала важливі, на її думку, теми й сама ж їх висвітлювала. Потребували корегування не лише рівень підготовки ведучих, яких у студії було двоє, а й підхід до їхнього зовнішнього вигляду, з урахуванням тематики програми. Форма, а не зміст домінували також в ефірі Херсонської філії UA.Суспільного. Упродовж ефіру в кадрі крупним планом з'являлися хлібина, свічка, яблуко. Водночас, ведуча почала програму із фрагментарних особливостей становища херсонських селян у цей період, тоді як варто було б із загальної характеристики трагедії Голодомору. І лише завдячуючи гостю програми – директору Державного архіву Херсонської області В. Лебедю тематику вдалося висвітлити вичерпно й компетентно.

Доцільно окремо зупинитися на висвітленні теми Голодомору на Півдні України. 27 листопада 2021 р. російськомовне видання на Одещині 048.ua.news розмістило матеріал, що досить предметно з погляду історичної правди (у форматі мас-медіа) репрезентував трагедію Голодомору 1932–1933 рр. Ось одна із цитат цього матеріалу: «Утихомирить народ и ликвидировать генофонд – таким было распоряжение правящей верхушки, и способ для этого был избран самый бесчеловечный...»¹¹. Не менш креативно інтерпретували події Голодомору ЗМІ Буковини: в ефірі UA:БУКОВИНА, у програмі «Тема дня», студенти Т. Свистун та А. Резнік розповідали, як вони годували чернівчан «найгіршим супом у світі» (мова про те, з чого готували їжу люди в період Голодомору).

Загалом маємо підстави наголосити на позитивних тенденціях у висвітленні теми Голодомору в українських ЗМІ, зростанні суспільного інтересу та усвідомленні трагізму подій широкими соціальним верствами. Якщо 2003 р. лише 40% громадян України вважали Голодомор геноцидом, то 2007 р. – уже 63%. Однак увесь цей час поверненню українців до історичної правди завжала Росія. Кремль вдався до різних маніпуляцій, зокрема й міжнародних корупційних впливів. У липні 2008 р. ПАРЄ ухвалила рішення, яке засуджувало Голодомор 1932–1933 рр., але утрималася від визнання його актом геноциду. В ООН проєкт рішення щодо Голодомору як геноциду був заблокований саме Росією. Дебати щодо визнання трагедії актом геноциду призвели до чергового конфлікту між Києвом і Москвою. А тодішній «формальний» президент РФ Д. Медведев демонстративно відмовився від участі в заходах з нагоди пам'яті жертв Голодомору.

Цікаво, що під час президентської кампанії 2010 р. в Україні до питань історичного минулого зверталися всі основні кандидати. Після приходу до влади В. Януковича, проросійського політика з Донбасу, у перемозі якого був зацікавлений Кремль, відбулася швидка переорієнтація на «виборців зі Сходу і Півдня», на поширену в цих регіонах інтерпрета-

¹⁰ Спецпроекти та тематичні ефіри транслювали на регіональних каналах Суспільного до Дня пам'яті жертв голодоморів (2019). – Суспільне Одеса. URL: <https://od.suspilne.media/articles/3320>

¹¹ Священко Ю. Голодомор в Одессе и селах : трупы крестьян, беспризорные дети, канибализм. 2021. URL: <https://www.048.ua/news/3266273/-golodomor-v-odesse-i-selash-trupy-krestyan-besporizornye-deti-kanniblizm>

цію історії України. Виступаючи на сесії ПАРС в Страсбурзі, В. Янукович заявив, що «визнавати Голодомор, як факт геноциду проти того, чи іншого народу, буде неправильно й несправедливо». На його думку, це була «спільна трагедія держав», що входили до СРСР. Попри те, що сусідні народи лишалися байдужими до трагедії Голодомору, В.Янукович нахабно заявив, мовляв, «голод був не лише в Україні, а й Росії, Білорусі, Казахстані».

Безумовно, така позиція керівництва держави не могла не позначитися на суспільних настроях, однак Революція Гідності, втеча В. Януковича до Росії, анексія останньою Криму й нею ж організована збройна агресія, що почалася навесні 2014 р. на Донбасі, переконливо засвідчили, чиїми національними інтересами переймався президент-утікач.

Принагідно коротко згадаємо про висвітлення теми Голодомору в кінематографі. Чи не єдине відоме посилання на голод у більшовицьку добу можливо знайти у фільмі 1957 р. М. Макаренка та О. Козиря «Далеке і близьке», де на тлі нічної панорами українського села звучить фраза закадрового голосу: «Це був суворий 1933-ий». Звісно, що після відомих подій 1991 р. український кінематограф виявився набагато щедрішим. Насамперед ідеться про екранізацію повісті В. Барки «Жовтий князь» (1991 р.). Пізніше побачили світ такі стрічки, як «Українська ніч 1933-го» (1994–1998 рр.), «Радянська історія» (2008 р.), «Живі» (2008р.), «Поводир» (2014 р.), «Голодомор. Забутий геноцид» (2014 р.), «Гіркі жнива» (2017 р.), «Голод до правди» (2018 р.), «Ціна правди» (2019 р.), «Голодний дух» (2019 р.).

Висновки. Провівши дослідження, можемо стверджувати, що висвітлення теми Голодомору в мас-медіа в період після 1991 р., зокрема на телебаченні, мало свої помітні особливості. Передусім це хвилі активності, які змінювалися станом аморфності, й навпаки. Така динаміка була зумовлена пертурбаціями політичного керівництва країни та його «персональним баченням» історії. А ще спекулятивним використанням теми Голодомору у власних політичних цілях. Інколи це давало позитивний ефект, як за президентства В. Ющенка. У період «помаранчевої влади» відбувалося небачене раніше інформування суспільства про злочини більшовицької диктатури, на цьому тлі – повернення українцям їхньої ж історичної пам'яті, формування у них запиту на поглиблене знання цієї сторінки історії. Загалом це була конструктивна державна політика, спрямована на сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Маємо підстави пропонувати робочу гіпотезу про те, що ці процеси набули тоді незворотного характеру, тому що навіть за умови зміни ставлення чергового політичного керівництва країни до теми Голодомору (за президентства В. Януковича) надалі вже зберігалася критична маса громадянського суспільства, для якої тематика сталінських злочинів, і не лише Голодомору-геноциду 1932–1933 рр., лишилася важливим маркером духовної та національної самоідентифікації українців.

Подяка. Авторка щиро вдячна редакційній колегії, також професору Ю. Присяжнюку за слушні поради, надані в процесі дослідження проблеми.

Фінансування. Авторка не отримала жодної фінансової підтримки для проведення дослідження та написання статті.

References:

1. Antonovych, M. and others. (2013). *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini, yak zlochyn henotsydu zhidno iz mizhnarodnym pravom* [Antonovych, M. The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine, as a crime of genocide under international law]. Kyiv : Kyiv-Mohyla Academy. [in Ukrainian].
2. Bakhteev, B. (2016). *Tema Holodomoru : vyity z farvateru rosiiskoi propahandy* [The theme of the Holodomor : to get out of the fairway of Russian propaganda]. URL : detector.media/infospace-/article/121649/2016-12-21-tema-golodomoru-vyity-z-farvateru-rosiiskoi-propogandy/ [in Ukrainian].
3. Bondar, V. (2013). *Derzhavna polityka istorychnoi pamiaty v Ukraini 1990–2000-ch rr.: osnovni tendentsii* [State policy of historical memory in Ukraine 1990–2000 : main trends]. *Historiographic research in Ukraine*, 23, 377–400. [in Ukrainian].
4. *Istoriia Holodomoru [History of the Holodomor]*. (2022). URL: <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/> [in Ukrainian].
5. Levitska, E., Zakharchenko, V., Zhuk, P., Klymenko, T., Rubtsova, V. & Tytarenko, O. (2008). *Natsionalna knyha pamiaty zhertv Holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini. Cherkaska oblasts* [National Book of Remembrance for the Victims of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine. Cherkasy region]. Cherkasy: Vyd. Chabanenko Yu, 1. [in Ukrainian].
6. Promova, V. Yushchenko z nahody 75-ch rocovyn Holodomoru [Yushchenko's speech on the occasion of the 75th anniversary of the Holodomor]. <https://youtube.com/watch?v=TiSqeqsbaC8&feature=share> [in Ukrainian].
7. *Spetsproekty ta tematychni efiry translualy na regionalnykh kanalakh Suspilnoho do Dnia pamiaty zhertv Holodomoriv* (2019). – *Suspilne Odesa* [Special projects and thematic broadcasts were broadcast on regional channels of the Suspilne to the Day of Remembrance of the Victims of the Holodomor – Suspilne Odesa]. URL: <https://od.suspilne.media/articles/3320> [in Ukrainian].
8. Svyaschenko, Yu. (2021). *Holodomor v Odessi i selach : tputy krestian, besprisornye deti, kannibalizm* [Holodomor in Odessa and villages : corpses of peasants, homeless children, cannibalism]. URL: <https://www.048.ua/news/3266273/golodomor-v-odesse-i-selach-tputy-krestian-besprisornye-deti-kannibalizm> [in Russian].
9. Zhuk, P., Zakharchenko, V., Kalynovs'ka, T., Klymenko, T., Barchuk, A., Hvozdyk, V., Yavors'kyy, I., Solodar, O. & Mazurenko, O. (2007). *Holodomor 1932–1933 na Cherkashchyni. Knyha pamiaty v dokumentach ta spohadach* [The Holodomor of 1932–1933 in the Cherkasy Region. A book of memory in documents and memoirs]. Cherkasy : Vyd. Chabanenko Yu. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 01.04.2022

Схвалено до друку / Accepted: 10.05.2022